

L'ACLAPARADORA LÒGICA DEL SISTEMA DE PENSIONS¹

El 2012, segons les estadístiques de l'AEAT, els homes majors de 65 anys van rebre en pensions un total de 55.463 milions d'euros, i les dones 38.161 milions. Tenint en compte la població femenina més gran en aquestes edats, la despesa en pensions destinada a les dones majors de 65 anys hauria d'augmentar en un 95,3% per assolir el mateix muntant per càpita que el corresponent als homes de la mateixa edat. Aquests comptes només tenen una finalitat il·lustrativa, ja que seria absurd proposar una mesura tan extemporània. Llavors, com podria arreglar-se aquest evident desequilibri? Per poder revelar-lo hem d'analitzar abans les dades més específiques, així com desentranyar les seves causes i la seva tendència temporal, que desgraciadament és negativa.

Descendim, doncs, a les estadístiques de la Seguretat Social: el nombre de dones perceptores de pensions contributives de jubilació hauria d'augmentar un 89% per igualar-se al nombre d'homes perceptors. Quant a les afortunades que sí que la tenen, la seva pensió mitjana hauria d'apujar un 68% per assolir el nivell de la pensió contributiva mitjana dels homes. Així, estirant el fil arribem al primer punt clau: les dones estan molt pitjor situades en el mercat de treball, tenen salaris més baixos i més llacunes de cotització, la qual cosa els lesiona seriosament els seus drets de pensió.

A més, n'hi ha moltes que no arriben ni tan sols als 15 anys de cotitzacions necessaris per tenir la seva pensió contributiva de jubilació (dels quals, i això és rellevant, dos han d'estar situats entre els últims quinze). El 2012, un 79% de les dones residents a Espanya majors de 66 anys mancaven de pensió contributiva de jubilació (davant un 21% dels homes). Bé és cert que també estan les pensions "femenines": les de viduïtat i les no contributives (el 96% i el 81% rebudes

per dones, respectivament). Però les pensions en aquestes categories són encara més escasses.

En resum, la desigualtat de gènere en el sistema de pensions és clamorosa. La majoria de les dones que sí que accedeixen al sistema se situen en l'import mínim que és comú a les pensions de jubilació contributiva i a les de viduïtat; i no podem oblidar que aquesta quantitat està per sota de la línia de pobresa. Qui no ha aconseguit acumular les cotitzacions necessàries obtindrà, potser, una pensió no contributiva la quantia de la qual és molt menor: 365,90 euros mensuals el 2014 i condicionada a la insuficiència d'altres rendes personals o familiars.

Les reformes del sistema de pensions... Van per bon camí?

Algunes persones tendeixen a pensar que aquests desequilibris procedeixen d'una etapa anterior en què les dones encara no s'havien incorporat al mercat de treball, i que per tant haurien d'anar disminuint. Al contrari, durant els últims 20 anys la diferència entre les pensions mitjanes ha augmentat. Aquesta ampliació de la bretxa de gènere es deu, en gran part, als canvis normatius: s'ha anat augmentant el temps de cotització necessari perquè la pensió assoleixi el 100% de la base reguladora (el 2012 eren ja 35 anys) i el període sobre el qual es calcula la pensió (el 2012 eren ja 15 anys). En resum, el denominador comú més important de les successives reformes del sistema de pensions és que han anat reforçant la contributivitat (és a dir, augmentant la penalització de les llacunes de cotització i endurant les regles de càlcul de la pensió en funció de les cotitzacions).

A Espanya, la reforma de 2011 ha fet un salt qualitatiu en aquest sentit. El que més ha transcendit d'aquesta reforma a l'opinió

María Pazos. Llicenciada en Matemàtiques per la Universitat Complutense, Màster en Estadística per la Universitat d'Harvard (EUA), Diploma de Gestió Pública per ESADE. Actualment és Cap d'Estudis d'Investigació. Institut d'Estudis Fiscals (Ministeri d'Economia i Hisenda). Coordinadora de la línia d'investigació 'Hisenda Pública i Igualtat de Gènere'. El seu últim llibre publicat és "Desiguales por Ley. Las políticas públicas contra la desigualdad de género", Editorial Catarata.
maria.pazos@ief.minhap.es

pública és la rebaixa general de les pensions i l'augment de l'edat legal de jubilació. Però hi ha altres elements importants que no han estat objecte de gran debat social, malgrat que suposen una profunda rebaixa de les pensions femenines.

El primer d'aquests elements és l'augment del període necessari per obtenir el 100% de la Base Reguladora (de 35 a 37 anys). El segon és l'augment del període sobre el qual es calcula la Base Reguladora (de 15 a 25 anys, el que suposa incloure anys crucials per a la criança i penalitzarà fins i tot les dones que aconseguixin reintegrar-se després). El tercer és la integració de les llacunes al 50% de la base mínima en lloc d'al 100% (ara només seguiran integrant-se al 100% els primers 48 mesos). Se n'hi afegeixen altres, com la incompatibilitat dels complements per mínims amb tota mena de rendes, el límit als complements per mínims... En la Taula 1 es resumeixen aquests canvis.

Compensa el reconeixement a les dones de períodes cotitzats per cures?

En les últimes dècades han anat adquirint protagonisme noves figures per a l'adquisició de drets de pensió partint de la cura. Es tracta principalment dels períodes reconeguts com cotitzats per cada fill/a i per períodes d'excèdències o retirades de la feina per a la cura.

Aquests mecanismes no compensen ni de lluny els efectes de les desiguals curses de cotització d'homes i dones sobre les pensions. La millor prova d'això és que, malgrat la introducció d'aquests mecanismes, suposadament compensatoris, la bretxa entre les pensions d'homes i dones es manté. El gràfic 1 és eloqüent sobre això⁴.

“ La desigualtat de gènere en el sistema de pensions és clamorosa. La majoria de les dones que sí que accedeixen al sistema se situen en l'import mínim que és comú a les pensions de jubilació contributiva i a les de viduïtat; i no podem oblidar que aquesta quantitat està per sota de la línia de pobresa.”

Regles aplicables a la pensió de jubilació contributiva abans i després de la implantació de la reforma de 2011

	Abans de la reforma de 2011	Després de la implantació total de la reforma de 2011
Edat de jubilació	65 anys	67,5 anys (o 65 amb 38,5 de cotitzats)
Període mínim de cotització exigida	No canvia: 15 anys (amb 2 dies dels últims 15)	
Període computable per al càlcul de la Base Reguladora (BR)	últims 15 anys	últims 25 anys
Integració de llacunes	Tot a la Base Mínima (BM)	- Es podran utilitzar (per a omplir llacunes) fins a 24 mesos de cotitzacions que es tinguin dins dels últims 36 anteriors als 25 últims anys ³ . - Resta de llacunes: 24 mesos a la BM. La resta: al 50% de la BM
Reconeixement de cotitzacions per períodes de cura de fills (*)		
a) per excedències	Fins a 2 anys per fill/a	Fins a 3 anys per fill/a
b) per extinció de la relació laboral	Sense màxim	Fins a 9 mesos per fill/a Màxim: 5 anys per beneficiària
Màxim total per beneficiària (a + b)		
Cotitzacions necessàries perquè la pensió assoleixi el 100% de la BR	35 anys	37 anys
Límits als Complementos per Mínims	Incompatibles amb les rendes del capital i del treball personal; sense límit	Incompatibles amb tota mena de rendes; límit: import de la PNC ³ ; obligació de residir en territori espanyol per percebre'ls.

(*) no computable a efectes d'arribar als 15 anys de cotitzacions mínimes

Bretxa de gènere en les pensions de vellesa en els països de la UE-15 (2007)

Font: elaboració pròpia a partir de Federal Ministry for Family Affairs, 2011

A Espanya el desenvolupament d'aquests mecanismes 'compensatoris' és incipient, encara que ha pres protagonisme en la reforma de 2011 (veure les mesures en la taula 1). En primer lloc, destaquem que la Llei (27/2011) no pensa en els homes per a aquests menesters ("aquest benefici es reconeixerà a un dels progenitors... en cas de controvèrsia, a la mare"). Per valorar aquest tipus de mesures cal fer dues preguntes bàsiques: quantes dones beneficiaran? ¿I quina serà la importància d'aquesta compensació en comparació amb les llacunes de cotitzacions reals en què solen incórrer les dones a causa de la cura de fills/es? És fàcil veure que les hipotètiques compensacions ni tan sols no arriben a compensar la penalització més gran de les llacunes que estableix la reforma de 2011. El resultat és que, previsiblement, la bretxa de gènere en el sistema de pensions augmentarà. Llevat que es posin els mitjans perquè les dones no s'hagin d'allunyar de l'ocupació formal.

En resum: per tenir una pensió contributiva de jubilació i, sobretot, perquè sigui per sobre de la mínima, millor no interrompre l'activitat laboral. Això els homes ho tenen bastant clar i, a més, la Llei (27/2011) els ho recorda. I les dones, tenen oportunitats de decidir?

Pensió de viduïtat

Actualment ja no es pensa, com quan es va crear la pensió de viduïtat (PV), que les dones han de dependre dels ingressos del marit. Per què, llavors, es manté per als nous matrimonis? La promesa de la pensió de viduïtat és una trampa que empeny les dones a descuidar les seves pròpies cotitzacions a favor de les necessitats immediates de la família, amb funestes conseqüències per a elles. Perquè aquest incentiu faci efecte en les dones, i no en els homes, conflueixen diversos factors que es retroalimenten: l'educació diferencial, els menors salaris femenins, la desigual distribució del treball de cures i l'absència de serveis públics.

Els efectes són desastrosos, en primer lloc per a les mateixes dones, que es queden sense ingressos i sense drets, ja sigui a la llar o en l'economia submergida. En termes d'eficiència, considerem el malbaratament del capital humà de tantes dones, amb la consegüent pèrdua de recaptació potencial, així com tots els altres perjudicis que ocasiona l'economia submergida i la gens menyspreable despesa en pensions de viduïtat destinades a persones que ja tenen els seus propis salaris o pensions.

Espanya és, juntament amb Irlanda, Luxemburg i Portugal, dels pocs països europeus en els quals la pensió de viduïtat (per a homes i per a dones) continua sent vitalícia, sense restriccions de cap tipus per a l'accés (edat, fills/es) i compatible amb tota mena de rendes. Crida l'atenció que per accedir a la PV es requereixi molt menys temps de cotització que per accedir a la pensió contributiva de jubilació (500 dies davant 15 anys), i que la Base Reguladora per al càlcul de la PV (si la persona causant no està jubilada, la mitjana dels 2 millors anys dins dels últims 15) sigui molt més favorable que la Base Reguladora per al càlcul de la pensió contributiva de jubilació (la mitjana dels últims 25 anys).

Sorprenentment, les recents reformes del sistema de pensions espanyol no modifiquen aquests aspectes de la PV. El resultat és que la majoria de les dones ocupades que es morin podran deixar als seus cònjuges una pensió de viduïtat més gran que la pròpia de jubilació que elles mateixes podrien assolir en la vida. Això, en el cas que compleixin les condicions per accedir-hi i no s'hagin de conformar amb una pensió no contributiva. De fet, una persona amb 14 anys cotitzats, per molt altes que hagin estat aquestes cotitzacions, es quedarà sense pensió contributiva de jubilació encara que no tingui cap altre

ingrés. Si mor, en canvi, deixarà una pensió al seu vidu/a, vitalícia i compatible amb tota mena de rendes.

Naturalment, convé subratllar que no es tracta d'eliminar les pensions de viduïtat per a les dones que ja han caigut en la trampa, sinó cap al futur, per a les que encara estan a temps de no caure-hi, alhora que es proporcionen condicions perquè totes les persones puguin acumular cotitzacions pròpies durant tota la seva vida.

En conclusió: elements per a un sistema de pensions equitatiu i eficient

Tal com està dissenyat, i en confluència amb altres mecanismes que fomenten la divisió sexual del treball, el sistema de pensions empeny moltes dones a la precarietat i a la pobresa. Davant d'aquesta situació, i lluny de millorar-la, les reformes actuals redueixen els drets de la majoria de les persones treballadores i aprofundeixen les desigualtats: d'una banda, exigeixen més requisits per a l'accés a les pensions contributives; i d'una altra, modifiquen les regles de càlcul de tal manera que rebaixen substancialment les quanties.

La pensió de viduïtat és un element que potencia la permanència de les dones casades en l'economia submergida i/o en la situació de dependència econòmica dels seus marits, en ambdós casos sense drets socials. A més, el sistema no conté incentius perquè les dones de salaris baixos cotitzin més enllà dels 15 anys amb què s'aconsegueix l'accés a la pensió mínima.

Ens trobem davant d'una situació de doble exclusió que afecta la majoria de les dones: no només se les exclou de la percepció de pensions dignes, sinó que també queden al marge dels incentius a la contribució continuada durant tota la seva vida laboral. Això, a més de ser perju-

Com assenyala Diane Sainsbury, les compensacions per les cures mai no són suficients per garantir la independència econòmica i mai no arriben a igualar els drets generats per la inserció continuada en l'ocupació de qualitat. És per això que tots els intents d'apedaçar el sistema de pensions per incloure les dones sense atacar de soca-rel la divisió del treball han fracassat.”

dicial per a elles, afavoreix la permanència d'altres taxes d'‘inactivitat femenina’. En part permanència a la llar i en part feina irregular no declarada, tota aquesta bossa d'‘inactivitat femenina’ és una component molt important de l'economia que escapa a tota mena de regulació i drets. Així, un dels objectius dels sistemes de pensions, que és precisament la lluita contra l'economia submergida, no sembla assolir-se sinó que, al contrari, es potencia també des de dins del sistema mateix.

La divisió del treball és en l'arrel del problema. Les dones tenen menors salaris i més llacunes de cotització. En definitiva, tenen una trajectòria laboral “diferent”, la qual cosa els ocasiona penalitzacions a l'hora de la seva jubilació. Així doncs, tornem a la pregunta clau: ¿seria possible compensar plenament les dones pels perjudicis en els seus drets de pensió que els porta la seva dedicació més gran al treball domèstic? Com hem vist, els dos mecanismes que pretenen fer-lo des del sistema de pensions no ho aconsegueixen. En primer lloc, les pensions de viduïtat són molt menors que les pensions de jubilació contributiva que s'obtenen amb una ocupació de qualitat durant tota la vida. Per la seva part, el reconeixement de períodes cotitzats per excedències o per parts no és complet ni compensa la pèrdua d'oportunitats laborals (i per tant de cotitzacions presents i futures) que originen les interrupcions de l'ocupació. A més, ambdós mecanismes deixen fora moltes dones. Igual com les ‘paguetes’ a assistents o altres versions de la idea del salari a la mestressa de casa, aquestes preteses compensacions no han compensat les dones ‘beneficiàries’ i han tornat contra totes.

Com assenyala Diane Sainsbury (1999⁵), les compensacions per les cures: 1) mai no són suficients per garantir la independència econòmica; i 2) mai no arriben a igualar els drets gene-

rats per la inserció continuada en l'ocupació de qualitat. És per això que tots els intents d'apedaçar el sistema de pensions per incloure les dones sense atacar de soca-rel la divisió del treball han fracassat.

En conseqüència, la solució per assolir la igualtat en el sistema de pensions passa necessàriament perquè la maternitat sigui compatible amb l'ocupació de qualitat, la qual cosa suposa que ningú no hagi de recórrer a excedències, a jornades parcials o a períodes d'‘inactivitat’, per fer-se càrrec de la cura. L'única solució rau en què totes les persones puguin cotitzar ininterrompudament durant tota la seva vida. Per a això són necessàries reformes com la universalització dels serveis públics d'educació infantil i atenció a la dependència; mesures perquè els homes assumeixin la meitat de la cura com els permisos iguals, intransferibles i pagats al 100%; la reducció de la jornada legal màxima; i altres mesures estructurals per orientar les polítiques públiques a la consecució d'una societat de persones sustentadores/assistents en igualtat⁶.

Respecte al sistema de pensions en particular, hi ha dos elements rellevants per a la igualtat de gènere i perquè el sistema respongui als principis d'equitat i eficiència: en primer lloc, és necessària una reforma profunda que converteixi la pensió de viduïtat vitalícia en una figura residual i sense efectes sobre els futurs matrimonis, amb les adequades mesures transitòries i implantació progressiva, de tal manera que les vídues actuals sense un altre tipus de rendes, i les persones majors d'una certa edat que ja han estat víctimes dels incentius adversos, no empitjorin encara més la seva situació. Aquesta reforma ja l'han fet països com Suècia i Islàndia, conjuntament amb altres reformes a favor de la igualtat de gènere.

En segon lloc, la pensió no contributiva s'ha d'augmentar fins a un nivell digne, que podria ser el mínim actual de les pensions de viduïtat i de jubilació, fent la percepció dels complements fins aquest mínim general incompatible amb tota mena de rendes personals, però no fent-la dependre dels ingressos familiars.

Finalment, subratlem una vegada més que les pensions i la seva capacitat per influir (positivament o negativament) en l'avenç de la igualtat no poden comprendre's si s'analitzen aïlladament. Com sempre, l'única solució realment efectiva és avançar cap a la igualtat total en tots els àmbits implicats. En efecte, és necessari tenir en compte que: 1) cada una de les polítiques públiques és una peça de la maquinària. Cal pensar en reformes conjuntes, perquè de cap altra manera el puzzle no té solució. 2) Cal tenir en compte que totes les reformes han d'anar acompanyades de les mesures transitòries necessàries perquè les persones afectades es vegin ateses, sense confondre 'neutralitat' amb 'ceguesa'. 3) Per fer possible el canvi de model, una condició necessària és que imaginem una societat on no hi hagi cap diferenciació de rols de gènere, i sí llibertat total per a la diversitat entre persones •

-
1. Aquest article està basat en el capítol 4 del llibre *Desiguales por Ley* (Editorial Catarata), que té el mateix títol.
 2. Aquests períodes utilitzats donaran lloc al reconeixement de cotitzacions per valor del màxim entre les cotitzacions reals dels períodes i la base mínima.
 3. Art. 50 apartat 2 de la Llei de Reforma (27/2011): "L'import dels esmentats complements en cap cas no podrà superar la quantia establerta a cada exercici per a les pensions de jubilació i invalidesa en la seva modalitat no contributiva".
 4. Eurostat no ofereix regularment aquesta desagregació per sexe de les pensions mitjanes.
 5. SAINSBURY, Diane (1999): *Gender and welfare state regemegues*, Oxford University Press
 6. Veure el *Manifiesto por la Igualdad de Género en el Sistema de Pensiones*, elaborat per les organitzacions feministes el 2011. En http://singenerodedudas.com/2003_2012/economiafeminista/1376/manifiesto-por-la-igualdad-de-genero-en-el-sis